

УДК 351.83:338.435:331.2

МЕЛЬНИЧЕНКО Олександр Анатолійович,
д-р наук держ. упр., проф.,
проф. каф. екон. політики ХарРІ НАДУ

ГУЛІЙ Руслан Миколайович,
слухач ХарРІ НАДУ

МІНІМАЛЬНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Удосконалюється класифікація форм регулювання мінімальної заробітної плати та методика оцінки параметрів її впливу на доходи працюючої частини населення. Визначаються перспективні напрями вдосконалення державного регулювання оплати праці.

Ключові слова: мінімальна заробітна плата, засоби державного регулювання, трудові доходи, населення.

Мельниченко А. А., Гулий Р. Н. Минимальная заработная плата как способ государственного регулирования трудовых доходов населения

Усовершенствуется классификация форм регулирования минимальной заработной платы и методика оценки параметров ее влияния на доходы работающей части населения. Определяются перспективные направления усовершенствования государственного регулирования труда.

Ключевые слова: минимальная заработная плата, способы государственного регулирования, трудовые доходы, население.

Melnychenko O. A., Gulii R. M. Minimum wage as a means of state regulation of labor income

Classification of forms of regulation of the minimum wage and the method of estimation of parameters of its impact on the incomes of the working time-Tin population is improved. Promising areas of state regulation of wages are identified.

Key words: minimum wage, means government regulation, labor income, population.

Постановка проблеми. Ринкові механізми неспроможні забезпечити справедливу оплату праці, через що зростає потреба у зваженому посиленні державного регулювання доходів населення. Одним із «важливих механізмів реалізації соціальної політики держави» [3, с. 29] та засобів її безпосереднього впливу на оплату праці є законодавче встановлення мінімальної заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче за яку не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт) [1].

Уперше мінімальна заробітна плата запроваджена в Новій Зеландії у 1894 р., після чого поширилася світом («наприкінці ХХ ст. відповідні закони були прийняті у понад 90 % країн світу» [5]), зазнавши певних змін не лише у своїх параметрах (це стосується не лише абсолютних значень цієї державної соціальної гарантії, а й кола осіб, на яких поширювалась її дія: від захисту домашньої прислуги до охоплення майже всіх працюючих), а й у способах фіксації. Попри доволі тривалу історію застосування мінімальної заробітної плати, у сучасній науці немає одностайності щодо її впливу на зайнятість, розподіл доходів та економіку країни загалом. Однак найголовніше те, що за відсутності економічних можливостей у країні і політичної волі її керівництва перейти до моделі «дорогої робочої сили», мінімальна заробітна плата донині не вирішила важливі проблеми: 1) орієнтація на задоволення лише мінімальних життєвих потреб населення (разом з інфляцією, тінізацією оплати праці, недосконалістю єдиної тарифної сітки та схем посадових окладів) є причинами масштабної бідності серед працюючої частини населення; 2) відірваність від фактичного рівня продуктивності праці нівелює мотиваційну складову цього засобу державного регулювання оплати праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика регулювання трудових доходів населення досліджена в дисертаційних роботах з економіки (Ю. Верич, Л. Гордієнко, О. Кролевець, С. Простотіна, С. Скібіна, О. Стожок, Н. Федірکو) та права (В. Топчій). Крім того, у фахових виданнях різного спрямування

містяться численні публікації ряду науковців, як-от: А. Баланда, О. Варецька [2], В. Безматерних, О. Ільницька [3], Ю. Звягільський [8], Т. Костишина [11], А. Ломоносов [14], І. Новак [17], О. Сергієнко [19], Н. Холод [23], О. Цибін [25], С. Цимбалюк [26; 27] та ін. Однак, визнаючи безперечні досягнення вищенаведених науковців, слід наголосити на необхідності комплексного дослідження цього питання.

Метою статті є розробка пропозицій з підвищення рівня добробуту працюючого населення. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: 1) удосконалити класифікацію форм регулювання мінімальної заробітної плати та методичку оцінки параметрів її впливу на доходи працюючої частини населення; 2) визначити перспективні напрями вдосконалення державного регулювання оплати праці.

Виклад основного матеріалу. Метою запровадження мінімальної заробітної плати є: усунення надмірної експлуатації робітників, які виконують прості роботи; протидія недобросовісній конкуренції, яка досягається за допомогою різкого зниження заробітної плати; підвищення найнижчих рівнів заробітної плати з метою підвищення загального рівня оплати праці; координація заходів соціальної політики щодо перерозподілу національного доходу, а також економічної політики, що пов'язано з розвитком економіки [23, с. 46].

Мінімальна заробітна плата виконує ряд функцій:

- відтворювальна – забезпечення відтворення робочої сили;
- еталонна – формування базового орієнтиру у встановленні рівня державної соціальної підтримки і пенсійного забезпечення населення [17];
- зарплатоорганізовувальна – встановлення мінімальної тарифної ставки найманих працівників за просту, некваліфіковану працю;
- регулювальна – створення умов для диференціації трудових доходів і ведення переговорів між найманими працівниками та роботодавцями;
- соціальна – гарантування задоволення основних життєвих потреб працівників [5; 10; 17].

При встановленні мінімальної заробітної плати мають ураховуватися:

- соціальні чинники (прожитковий мінімум або межа бідності, динаміка цін, вартість життя та її зміни, розмір заробітних плат і соціальних виплат, диференціація

доходів населення, потреби працівників та їх сімей, порівняльний рівень життя інших соціальних груп);

– економічні фактори (потреби економічного розвитку, продуктивність праці, бажаність досягнення і підтримання високого рівня зайнятості) [17; 24].

Проведені узагальнення та результати власних досліджень дозволили вдосконалити класифікацію форм регулювання мінімальної заробітної плати:

1. За підходом до встановлення її параметрів:

- оцінний спосіб;
- метод прожиткового мінімуму.

2. За параметрами державної соціальної гарантії:

- місячна;
- денна;
- погодинна.

3. За способом фіксації:

- закон;
- галузеві угоди;
- рішення компетентного органу влади;
- рішення рад або комісій з питань заробітної плати;
- рішення промислових або трудових судів чи трибуналів;
- положення колективних договорів.

4. За суб'єктом фіксації:

- законодавча влада;
- виконавча влада на підставі висновку Комітету з трудових угод;
- трудовий суд чи трибунал.

5. За кількістю підписантів:

- двосторонні угоди;
- тристоронні угоди.

6. За мірою охоплення:

- усі працівники;
- окремі категорії працівників (залежно від розміру їх доходів, віку, регіону, професії, сфери діяльності, стажу роботи на підприємстві, величини фірми, сімейного стану, кількості утриманців).

7. За причинами та наслідками впливу:

- соціальні;
- економічні;
- політичні.

8. За періодичністю впливу:

- у заздалегідь визначені терміни;
- за необхідності.

Величина мінімальної заробітної плати має загалом позитивну тенденцію (винятком є лише рішення Верховної Ради України від 25 листопада 2003 р., яким розмір цієї державної соціальної гарантії було знижено з 237 до 205 грн, а Конституційний суд України своєю ухвалою від 11 листопада 2004 р. № 12-уп/2004 підтвердив конституційність таких змін). Так, лише упродовж останніх одинадцяти років її розмір в Україні збільшився у 6,2 раза і на початок 2013 р. становив 1 147 грн, що є тотожним розміру прожиткового мінімуму на одну особу. І хоча така ситуація, принаймні за формальними ознаками, відповідає ст. 43 та 46 Конституції України, але не може вважатися оптимальною, оскільки в цій соціальній гарантії закладені нормативи споживання найважливіших благ лише на рівні фізіологічного мінімуму, що «припустимо лише протягом відносно короткого періоду часу» [15, с. 109], тоді як методика визначення прожиткового мінімуму не переглядалась з 2000 р. Подібна ситуація не спричиняє соціальних потрясінь, радше за все, лише через те, що значна частина населення задовольняє свої потреби товарами низької якості, використовуючи для цього окрім офіційних, ще й тіньові доходи, а також блага, отримані від ведення присадибного господарства.

Проведені узагальнення та результати власних досліджень дозволили вдосконалити методику оцінки параметрів впливу мінімальної заробітної плати на доходи працюючої частини населення:

1. Співвідношення мінімальної і середньомісячної зарплати (індекс Кейтса) в Україні коливається в межах 35 – 40 % (тоді як за «Європейською соціальною хартією цей індекс не має бути меншим за 60 % та лише в окремих випадках допускається його зниження до 50 %» [17], а за «висновками Міжнародної комісії ЄС – на рівні 68 %» [29]). Крім того, упродовж 2003 – 2013 рр. темпи зростання середньої заробітної плати в розрахунку на одного штатного працівника відставали від темпів

збільшення розміру мінімальної заробітної плати (відповідно 5,7 та 6,2 раза). Усе це дозволяє стверджувати про її слабкий вплив на розподіл доходів у країні.

2. Співвідношення мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму в Україні «у 1,5 – 2,5 раза поступається відповідній європейській нормі, а його «пікові» значення припадають на періоди встановлення більш високої мінімальної заробітної плати» [15, с. 115].

3. Частка найманих працівників, які отримують заробітну плату меншу за мінімальний її рівень, упродовж 2003 – 2013 рр. скоротилась з 76,2 до 7,8 % [6], тим самим обумовивши скорочення масштабів офіційної бідності, але фактичний її рівень (обчислений за критерієм «частка споживчих витрат на харчування») залишається доволі високим (понад 40 %). Не забезпечує докорінного поліпшення ситуації і той факт, що в цей період у 6,4 раза зросли середньомісячні витрати домогосподарств, оскільки це стосувалося передусім з високими і середніми доходами; натомість значна частина працівників отримує зарплатню близьку до мінімальної, а відтак, підвищення державної соціальної гарантії лише незначним чином позначається на їх реальних трудових доходах. При цьому слід відзначити, що галузева асиметрія та диспропорції розвитку територій обумовлюють структуру зайнятості населення (передусім, частку низькокваліфікованих і низькооплачуваних посад) та платоспроможність роботодавців, через що поглиблюється диференціація працівників за розміром їх трудових доходів за ознакою професійної, галузевої та регіональної приналежності, що «спонукає людей залишати регіони з низьким рівнем оплати праці і шукати робочі місця там, де рівень оплати праці є вищим» [26, с. 18].

4. Співвідношення темпів економічного зростання і зміни розміру мінімальної заробітної плати в Україні. Ці показники неузгоджені (упродовж 2003 – 2013 рр. вони зросли відповідно у 5,2 та 5,8 раза [6]), оскільки державна соціальна гарантія законодавчо закріплюється на наступний рік з урахуванням планових змін ВВП, тоді як фактичні його параметри виявляються менш оптимістичними. На цьому тлі цілком очікуваною є ситуація, коли роботодавці змушені знаходити резерви для виконання зобов'язань перед трудовими колективами щодо своєчасної виплати підвищеної заробітної плати, а за умови погіршення економічної ситуації – збільшується заборгованість за такими виплатами.

Підбиваючи проміжний підсумок, слід зазначити, що в Україні мінімальна заробітна плата мало впливає на рівень трудових доходів. Більше того, «із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Питання оплати праці працівників установ, закладів та організацій бюджетної сфери» від 25 жовтня 2008 р. № 939 в бюджетному секторі економіки мінімальна заробітна плата припинила виконувати роль державної соціальної гарантії» [27, с. 13]. І це не дивно, оскільки штучне підвищення заробітної плати без відповідного зростання продуктивності праці зумовлює інфляційний тиск на споживчий ринок, а відтак, на скорочення реальних трудових доходів населення.

Одним із варіантів виходу з такої парадоксальної ситуації є зміна співвідношення між мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом: з нинішніх 1:1 до 110 – 120 % [13], 134,5 % [15] чи навіть 2,5 разів [20]. Однак, зважаючи на наявну економічну ситуацію в країні, важко розраховувати на істотні позитивні зрушення в цьому питанні [15]. За нинішніх умов орієнтація на прожитковий мінімум як на першооснову всієї системи оплати праці втрачає сенс. Тому прожитковий мінімум, який визначається за чинною методикою, ніколи не дозволить нам за рівнем оплати праці досягти передові країни світу [1; 7]. Саме тому «мінімальна заробітна плата має бути «пов'язаною» не з прожитковим рівнем, а з вартістю робочої сили. Така переорієнтація дозволить послідовно наблизитися до передових країн світу не лише за рівнем цін споживчих товарів, але й за рівнем купівельної спроможності заробітної плати [3, с. 281].

Крім того, удосконалення державного регулювання оплати праці має здійснюватися за такими напрямками:

- запобігання виникненню заборгованості з виплат заробітної плати шляхом надання їй статусу першочергового платежу на підприємствах, запровадження штрафних санкцій у разі несвоєчасної її виплати, а також встановлення системи примусової сплати відсотків роботодавцем найманим працівникам за період її затримки [11; 15; 19; 22];

- мінімізація деформації співвідношень у рівнях середньомісячної номінальної заробітної плати за видами економічної діяльності та в регіональному розрізі [19; 24];

- перехід до моделі «дорогої робочої сили» [5; 15];

- встановлення відповідності мінімальної заробітної плати рівню мінімальних життєвих потреб населення [9];
- відновлення положення щодо встановлення розміру посадового окладу працівника I тарифного розряду на рівні мінімальної заробітної плати, а не в ручному режимі [5; 14; 25];
- визначення оптимальних співвідношень між тарифними коефіцієнтами, встановлення обґрунтованої різниці в заробітній платі працівників різних розрядів, доповнення та уточнення методики віднесення посад працівників бюджетної сфери до певних розрядів єдиної тарифної сітки [14];
- зменшення навантаження на фонд оплати праці, у тому числі шляхом перерозподілу платежів і зборів між роботодавцями та найманими працівниками і зменшення ставок цих внесків;
- упровадження системи матеріального стимулювання мотивації до високопродуктивної праці найманих працівників [19];
- збільшення оплати праці шляхом підвищення мінімальних тарифних ставок поза зв'язком з продуктивністю праці слід обмежити жорсткими рамками [5; 8; 21];
- підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади в реалізації законодавчо визначених повноважень, які стосуються формування умов та розмірів оплати праці [3];
- посилення ролі генеральної та галузевих тарифних угод;
- збільшення фонду оплати праці відповідно до підвищення розміру мінімальної заробітної плати [5];
- детінізація трудових доходів населення і посилення відповідальності роботодавців на виплату заробітної плати «в конвертах» [4; 19; 22].

Висновки. Узагальнено функції мінімальної заробітної плати: відтворювальна, еталонна, зарплатоорганізовувальна, регулювальна, соціальна.

Пропонована класифікація форм регулювання мінімальної заробітної плати містить такі складові: параметри державної соціальної гарантії та підходи до її встановлення, суб'єкт та спосіб фіксації, кількість підписантів, міра охоплення, періодичність, причини і наслідки впливу.

Діючий в Україні механізм визначення мінімальної заробітної плати передбачає її узгодження лише з рівнем мінімальних життєвих потреб населення та не враховує

тенденції продуктивності праці, а також рівень тіньових заробітків і середньої офіційної заробітної плати в країні.

Удосконалена методика оцінки параметрів впливу мінімальної заробітної плати на доходи працюючої частини населення передбачає урахування: співвідношень мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму, мінімальної і середньомісячної зарплати, темпів економічного зростання і зміни розміру мінімальної заробітної плат, а також частки найманих працівників, які отримують заробітну плату меншу за мінімальний її рівень.

Поліпшення державного регулювання трудових доходів населення можливе за умови реформування системи оплати праці та створення сприятливих умов для її збільшення, достатньої та своєчасної виплати.

Продовження наукових розвідок за даною проблематикою сприятиме подальшому підвищенню рівня та якості життя населення, а отже, поліпшенню соціальної та економічної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. **Балакірєва О.** Вплив соціально-економічної нерівності на економічну поведінку населення України / О. Балакірєва, А. Ноур // Економіка України. – 2011. – № 11. – С. 60 – 68.

2. **Баланда А.** Інститут мінімальної заробітної плати: світовий досвід встановлення та проблеми України / А. Баланда, О. Варецька // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 4. – С. 38 – 44.

3. **Безматерных В. Г.** Трудовые доходы: проблемы их регулирования и пути совершенствования в Украине / В. Г. Безматерных, О. И. Ильницкая // Экономика Крыма. – 2012. – № 2. – С. 280 – 282.

4. **Гордієнко Л. А.** Фінансове регулювання доходів населення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Гордієнко Л. А. . – Л., 2011. – 26 с.

5. **Гулій Р. М.** Вплив мінімальної заробітної плати на розмір трудових доходів населення / Р. М. Гулій // Держ. упр. та місц. самоврядування: історія та сучасність : тези наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 26 верес. 2012 р. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/index.html.

6. **Державна** служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ.

7. **Дослідження** проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС): [монографія] / [кол. авт.] ; за заг. ред. А. М. Колота, Г. Т. Кулікова. – К. : Вид-во КНЕУ, 2008. – С. 110.

8. **Звягільський Ю.** Проблеми державного регулювання заробітної плати в Україні / Ю. Звягільський // Економіка України. – 2011. – № 5. – С. 65 – 74.

9. **Кисільова Т.** Вплив мінімальної заробітної плати на ринок праці / Т. Кисільова // Заробітна плата. – 2005. – № 5. – С. 18 – 25.

10. **Колот А.** Мінімальна заробітна плата в Україні: функції та проблеми її визначення / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 1. – С. 18 – 20.

11. **Костишина Т.** Стратегічні пріоритети формування конкурентоспроможної оплати праці / Т. Костишина // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 7. – С. 21 – 26.

12. **Лебедева С.** Регулирование заработной платы и обеспечение устойчивого экономического развития: методологические и методические подходы / С. Лебедева // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 8. – С. 12 – 22.

13. **Либанова Э.** Государству выгодна дорогая рабочая сила / Э. Либанова // Бизнес. – 2007. – № 43. – С. 22 – 24.

14. **Ломоносов А. В.** Проблеми удосконалення заробітної плати у вищій освіті на основі єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників бюджетної сфери / А. В. Ломоносов // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 66 – 70.

15. **Мельниченко О. А.** Державна політика щодо підвищення рівня та якості життя населення : дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00.02 / Мельниченко О. А. – Запоріжжя, 2010. – 448 с.

16. **Мельниченко О. А.** Підвищення мінімальної заробітної плати як запорука поліпшення добробуту населення / О. А. Мельниченко // Держ. упр. та місц. самоврядування : матеріали X міжнар. наук. конгресу, 26 берез. 2010 р. – Х. : Магістр, 2010. – С. 328 – 329.

17. **Новак І.** Мінімальна заробітна плата: методичні підходи до визначення та вплив на ринок праці / І. Новак // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 5. – С. 23 – 29.

18. **Про оплату праці** : Закон України від 24 берез. 1995 р. № 108/95-ВР. – Режим доступу : www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.

19. **Сергієнко О.** Заробітна плата як елемент первинних доходів домогосподарств: сучасний стан і тенденції формування / О. Сергієнко // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 5. – С. 15 – 21.

20. **Уразов У. А.** Міжнародна система стандартів рівня та якості життя населення / У. А. Уразов // Економіка. Управління. Інновації. – 2009. – № 1. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2009_1/zmist.html.

21. **Федірко Н.** Державне регулювання оплати праці: світовий досвід і практика для України / Н. Федірко, О. Федірко // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 5. – С. 22 – 30.

22. **Федірко Н. В.** Державне регулювання доходів населення в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Н. В. Федірко. – К., 2006. – 25 с.

23. **Холод Н.** Світовий досвід застосування мінімальної заробітної плати для регулювання доходів населення / Н. Холод // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 7. – С. 46 – 51.

24. **Хрусталеv А.** Установление минимальной заработной платы: зарубежный опыт / А. Хрусталеv // Человек. – 2001. – № 10. – С. 65 – 67.

25. **Цибін О. С.** Шляхи вдосконалення державної політики доходів домашніх домогосподарств в Україні / О. С. Цибін // Держава та регіони. – 2010. – № 4. – С. 186 – 191. – (Сер. «Економіка та підприємництво»).

26. **Цимбалюк С.** Диференціація заробітної плати: види, чинники, сучасний стан в Україні / С. Цимбалюк // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 4. – С. 16 – 22.

27. **Цимбалюк С.** Оплата праці працівників бюджетної сфери: проблеми та перспективи поліпшення / С. Цимбалюк // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 3. – С. 10 – 15.

28. **Minimum Wages 2006** // Eurostat, Statistics in Focus. – 2006. – № 9 – P. 6.

29. **Thorsten Schulten.** Recent Developments of Minimum Wages in Europe under the Conditions of the Crisis / European Trade Union Confederation (ETUC). Collective Bargaining Coordination Committee Brussels. – 2010. – 27 p. – Access mode : www.wageindicator.org/documents/minimum-wages/Developments-Minimum-Wages-Europe-2010.pdf.